

**СТУДЕНТСЬКИЙ ФАКТОР У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ НАДДНІПРЯНИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

У довготривалому процесі становлення українська нація вже неодноразово мали місце різні форми спротиву чи боротьби. Нажаль, це неминуха реальність нашого «гартування», усвідомлення єдності, пошуку самоідентифікації, які обійти майже неможливо. Приклади такого «гартування» українців можна зустріти і у ХVІІ і на початку ХХІ ст.

Важливою складовою націотворення стала друга половина ХІХ – початок ХХ ст. коли український рух проходить еволюцію від аполітичного українофільства до організацій з чітко вираженим політичним спрямуванням, програмними документами, істотно розширюється соціальний склад його учасників. На сьогоднішній день у історіографії з даної наукової проблеми існує цілий комплекс досліджень. Особливий інтерес становлять розробки присвячені ролі окремих суспільних верст і груп (інтелігенції, учнів і вчителів, робітників, селянства) у зазначених вище процесах [1].

На наш погляд однією із найактивніших суспільних груп того часу була студіююча молодь Наддніпрянської України. Зокрема це підтверджують дослідження В.Головенька, О.Голобуцького та В.Кулика, Н.Гончарової, Н.Левицької, С.Наумова та ін. [2]. Та перш ніж стати чи не основним ферментом українського націотворення вона пройшла довгий шлях політизації. Саме дана наукова проблема потребує більш глибокого, системного аналізу.

Виходячи зі стану вивчення проблеми, автор ставить таке дослідницьке завдання: проаналізувати суспільно-політичний рух Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., з'ясувати роль у ньому студентства та причини його політизації, визначити її етапи, суть і наслідки.

Протягом другої половини XIX ст. – початку XX ст. система вищої освіти Наддніпрянської України зазнала істотних змін, що проявилися перш за все у розширенні мережі навчальних закладів. Чисельність студентів «місцевих» вузів у першому десятилітті XX ст. перевищила 20 тис. чол. Відбулася суттєва демократизація їх контингенту, монополія дворянства на отримання вищої освіти була припинена [3, с. 89-91].

Навчання не були єдиним «заняттям» студентської молоді. Одним з напрямків їх активної діяльності стала боротьба за українські національні права, захист своїх корпоративних інтересів шляхом легальних, а з кінця XIX ст. і нелегальних (політичних) методів.

Однією з вагомих причин політизації студентства стало поступове зростання його ролі у національному русі, еволюція його активності від допомагаючої (коли молоді люди виступали у вигляді «м'якої глини», якій старші, авторитетні діячі руху намагалися надати потрібної форми) до креативної, утворюючої, тої, яка має власний погляд, переконання, що може кардинально відрізнятись від бачення проблеми старшим поколінням діячів.

У даному процесі, на нашу думку, можна виділити кілька етапів. На першому представники студіюючої молоді і, передусім, її найактивніші елементи набувають національної самосвідомості: бачать своє місце, роль і призначення в етнонаціональній структурі, усвідомлюють свою причетність до українського, розуміють етнополітичні процеси, які їх оточують, а також формують здатність приймати та шукати поліваріантні, компромісні шляхи їх реалізації. На цьому етапі молодь приймає активну участь у діяльності Петербурзької і Київської громад у 60-ті роки, «Молодих громад» і молодіжних студентських гуртків «політиків», «українських народників», «гурток драгоманивців» у 70-80-ті роки XIX ст. [Див. 8].

На другому етапі студентство перетворюється на чисельну, згуртовану силу. Значну роль у цьому відіграють лідери здатні на основі набутого раніше організаційного, політичного досвіду, відповідного рівня освіти, продукувати і перетворювати в життя нові ідеї, спроможні нестандартно мислити, іноді навіть

ризикувати. Таких студентів-лідерів небагато, але за ними йдуть активні студентські маси, що чекають швидкого, однозначного розв'язання національного питання.

Початок цього етапу припадає на 90-ті рр. XIX ст., коли в українському громадському русі відбулися суттєві зміни, які визначили всю подальшу діяльність українських громад. Закінчилася ціла історична епоха, визначена домінуванням в інтелектуальному середовищі так званого «українофільства» [9]. Саме у 1880-ті – на початку 1890-их рр. у молодіжному середовищі розгорнувся період пошуку нових форм і методів роботи, які б найкраще відповідали потребам українського суспільства. Перш за все, це стосується «Молодих громад», «Братства тарасівців», студіюючої молоді Всеукраїнської загальної організації і найвищої непартійної форми організації студентства - Української студентської громади, головним завданням якої, на думку її лідерів (Д.Антоновича, О.Коваленка, Ю.Колларда, Б.Мартоса), було згуртування, виховання і підготовка до політичної боротьби національно свідомих патріотів.

Але слід зазначити, що велика кількість студентства 1890-их рр. іще залишалась аполітичною або мала помірковано-автономістські погляди. Активісти молодіжного руху були схожими швидше на ентузіастів з іншим світоглядом, який не особливо визнавався студентською масою. Завдяки їхнім сміливим виступам у студентському середовищі формувалося нове покоління української молоді. Вони поступово долали традиційний український комплекс провінціалізму і меншовартості. Ці молоді активісти, на відміну від попередніх революціонерів, які в більшості приєднувалися до російського політичного руху, стали на засаді утворення власного національного партійного напрямку. Для досягнення поставлених цілей передбачалося згрупувати всіх студентів українського походження [10, с. 10].

Додаткового імпульсу політизації університетська молодь отримала завдяки активному поширенню національної ідеї в суспільстві та виникненні в середині нього опору утискам з боку влади. Показово, що навіть на рівні капіталістів-підприємців назріває конфлікт інтересів «між українським півднем

і московською північчю». Наприкінці XIX ст. політизація виходить за межі громад і активного сприйняття в масах. Наприкінці XIX ст. в Росії назрівав конфліктний сценарій модернізації, коли індустріалізація значно випереджала відповідні процеси і зміни в суспільстві, що повинні були вести до демократизації» [11, с. 9].

Отже, кінець XIX ст. в Росії та Наддніпрянщині, як її частини, спостерігається наявність кількох чітко виражених явищ – економічної і соціальної кризи та початком процесу переходу національного руху від українофільства, яке втратило свою національно-мобілізуючу функцію до політичних методів боротьби започаткованих в студентському середовищі.

Заборона легальної політичної діяльності аж ніяк не зменшувала рівень політизації оскільки перехід до індустріального суспільства, як правило, завжди супроводжується формуванням національної свідомості та ідеології, динамізацією національних та суспільних рухів. Активним рушієм зазначених процесів у Наддніпрянській Україні стали відносно молоді та енергійні люди, які мають достатню кількість вільного часу на реалізацію новаторських поглядів та переконань. Через цілий ряд причин вони не знаходять підтримку старшого покоління. Із-за незавершеності формування свого ідеологічного та політичного світогляду, ця молодь легко сприймає нові засоби та форми боротьби, перетворюється на активну суспільну групу.

Тому цілком закономірно авангардом переходу до політичних методів боротьби виступає саме студентство, яке на той момент є однією з найорганізованіших сил Росії у порівнянні, наприклад, з пролетаріатом чи селянством, що вийдуть на політичну авансцену згодом. На хвилі боротьби з владою за університетські права через мітинги, демонстрації, акції непокорі відбулося усвідомлення їх власної сили і можливостей впливати на царський режим. Своєрідним психологічним бар'єром після якого молода людина ставала активною в політичному житті краю було так зване „політичне хрещення” – перша антиурядова акція (демонстрація, сходка, мітинг) в якій студент проявляв свою опозиційність чи революційність, відчув зростання на

якусь вищу сходинку, виникало уявлення про входження до кола тих небагатьох, хто знайшов у собі мужність відкрито заявити про незгоду з існуючим порядком. До цього додається наявність спільних проблем пов'язаних з дозвіллям, певним стилем поведінки, способом життя, відносно однаковим віком, з'являється відчуття корпоративності в поглядах, поведінці, реакції на оточуючі події. Всі ці ідеї, заходи, поступово радикалізувалися та під впливом юнацького максималізму сягали аж до виникнення крайніх форм – нелегальних політичних організацій. Позитивну роль у цьому відгравала сама університетська система, яка давала можливість постійно і, головне, легально зустрічатися і контактувати. Не маючи в подібних процесах опори на досвід минулих поколінь, студентство виробляє новий для українського національного руху стиль поведінки і мислення.

Іще не слід випускати з поля зору й такий психологічний чинник як самореалізацію молоді через політичне спілкування і діяльність. Ця діяльність передбачала більш високий рівень підготовки, освіти й самоосвіти, вимагала знань значно більших, ніж давали російські університети. Перебування у високоінтелектуальному і культурному середовищі, яке визначає професійне спрямування студента, робило таку діяльність в очах молоді іще привабливішою.

Чинники впливу освіти значно підсилювалися специфічною особливістю молоді у віці навчання в інститутах та університетах – протесністю, ірраціональною поведінкою базовою основою якої став конфлікт, непримиримість у поглядах на майбутнє українського національного руху в старшого і молодшого покоління, яке вважало обов'язковим мати політичну позицію [12].

Додавали унікальності становищу студентства і особливі його ознаки, які давали можливість більш радикально і вільно використовувати різні методи досягнення поставленої мети (у порівнянні, наприклад, з інтелігенцією) – це відносна незалежність від кар'єри, адміністрації, можливість вільно, без

особливих підозр жандармерії пересуватись по території Росії, наявність значної кількості вільного часу.

Як наслідок, будучи, за висловом одного із провідних фахівців із соціальної історії Росії Т.Шаніна, одним з «основних соціальних акторів» студентство стає небезпечним для влади, яка визначаючи своїх ворогів називає «студентів, жидів та анархістів», а слово «студент» перетворилось на синонімом політичної активності чи революційності [11, с. 38-39].

На третьому етапі політизоване й мобілізоване студентство виступає на політичну арену, повідомляє про свої цілі та наміри, починає рішуче їх реалізовувати. Перша політична партія Наддніпрянської України – Революційна українська партія – була заснована на зборах студентських громад у Харкові в лютому 1900 р. Ініціаторами створення виступили лідерів студентського руху Д.Антоновча, Б.Камінського, Л.Мацієвича, М.Русова. Ця подія і знаменувала початок якісно нового періоду у боротьбі студентства за українські національні права. Згодом вся Українська студентська громада приєдналася до цієї партії віддавши пріоритет партійним формам боротьби. Після цих подій студіююча молодь стає активним учасником як творення так і розбудови нових партій (Українська народна партія, Українська демократична партія, Українська радикальна партія, Українська радикально-демократична партія та ін.).

Література

1. **Касьянов Г.** Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: соціально-політичний портрет / Касьянов Г. - К.: Либідь, 1993. – 176 с.; **Борисович В.** Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 рр. / Борисович В., Непорожня Г. - К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 149 с.; **Назимко С.** Участь міських верств населення України у національно-визвольному русі (1905-1907 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидат іст. наук : спец. 07.00.01. „Історія України” / Назимко С. - К., 1994. - 24 с.; **Катренко А.** Українські молодіжні гуртки і організації 80-90-х років XIX століття / Катренко А. // Історія України.

- 2000. - № 23-24. – С. 10-18; **Партії** та соціальні групи в першій російській революції / Ред. кол.: В.П. Горшков (відп. ред.) та ін. - // Наукові праці з питань політичної історії: Міжвідомчий наук. збірник. К. : Либідь, 1992. - Вип. 173. - 112 с.

2. **Головенько В.** Український молодіжний рух у ХХ ст. (історико-політологічний аналіз основних періодів) / Головенько В. - К. : Український НДІ проблем молоді, 1997. – 160 с.; **Голобуцький О.**, Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Дослідження / Голобуцький О., Кулик В. - К. : Смолоскип, 1996. – 124 с.; **Гончарова Н.** Національно-політичний рух студентської та учнівської молоді в Україні (90-ті роки ХІХ ст. – лютий 1917 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидат іст. наук : спец. 07.00.01. „Історія України” / Гончарова Н. - Одеса, 2006. – 24 с.; **Левицька Н. В.** Студентство України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидат іст. наук : спец. 07.00.01. „Історія України” / Левицька Н. - К., 1998. – 16 с.; **Наумов С.**, Посхов С. Харківський університет у суспільно-політичному русі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / С.Наумов, С.Посохов // Український історичний журнал. - 2005.- № 1. – С.56-70; **Наумов С.** Харківська українська студентська громада (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) [Електронний ресурс] / Наумов С. // Университеты. Наука и просвещение. - 2008. - № 2. – С.18-28. Режим доступу до журн. : http://universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2008_2/naumov/naumov.html; **Ховрич С.** Проблема формування політико-національної свідомості в середовищі вищої школи (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Ховрич С. // Київська старовина. - 2005.- № 5. - С. 60–66.

3. **Чортенко А.** Якісні та кількісні зміни в складі студентства Наддніпрянської України (кінець ХІХ ст. – 1914 р.) / А. Чортенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. - Запоріжжя, 2007. - Вип. ХХІ. – 560 с.- С.81-83.

4. **Кравченко Б.** Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. [пер. з англ.] / Б. Кравченко -К. : Основи, 1997. – 423 с.

5. **Гуменюк А.О.** Соціальна і національна структура міського населення Правобережної України (друга половина XIX ст.) / Гуменюк А.О. // Український історичний журнал.-1993. - № 10. – С.77-85.
6. **Український** проект в російській імперії . – К.: Наукова думка, 2004. – (Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси у 3 т. / Інститут історії України НАН України; Редрада: акад. НАН України В.М.Литвин (голова), акад. НАН України І.М.Дзюба, акад. НАН України Я.Д.Ісаєвич, акад. НАН України О. С. Онищенко та ін.; Відп. ред. акад. НАН України В. А. Смолій. Т. 1 / [Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П.] - 2006. - 504 с.
7. **Колмокан І.К.,** Бриндак О.Б. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в XX столітті: Дослідження / Колмокан І.К. – Одеса : Астропринт, 1997. – 192 с.
8. **Беренштам-Кістяківська М.** Українські гуртки в Києві другої половини 1880-их та початку 1890-их років / М. Беренштам-Кістяківська // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / за ред. М.Грушевського. - К. : Держвидав України, 1928.-Кн.3. – С. 206-225.
9. **Антонович Д.** Із студентських років Івана Тешенка / Антонович Д. // Робітнича газета (Київ). – 1918. – 4 серпня.
10. **Левицька Н.В.** Студентство в національно-визвольному русі України кінець XIX – початок XX століття / Левицька Н. - К. : ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1998. – 25 с.
11. **Шанин Т.** Революція как момент истины. Розсип 1905-1907 гг. → 1917-1922 гг. [пер. з англ. Є.М. Ковальов]. – М. : „Весь мир“, 1997. - 560 с.
12. **Волкова В.С.** Моральные мотивы участия студенческой молодежи в антиправительственном движении (конец XIX – начало XX вв.) (Международная научная конференция VII Плехановские чтения „Россия начала века XX: вступление в эпоху исторических преобразований“) [Електронний ресурс] / В.С. Волков. - Режим доступу: <http://www.nlr.ru/tus/300505/volkov.pdf>